

Magdalena Łubiarz, Estera Matuszewska

UNIWERSYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

Porównanie technik i ćwiczeń stosowanych w nauczaniu studenta niewidomego języka angielskiego oraz języka rosyjskiego

Nauczanie języków obcych studentów niewidomych nie jest proste. Zarówno od prowadzącego zajęcia, jak i od samego zainteresowanego nauką wymaga ono ogromnego zaangażowania oraz odpowiedniego przygotowania. Niniejszy artykuł będzie próbą przedstawienia różnic i podobieństw, jakie wystąpiły w procesie nauczania języka angielskiego i języka rosyjskiego na indywidualnych zajęciach ze studentem niewidomym, zorganizowanych na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie¹. W pierwszej części artykułu zostanie przedstawiony problem niepełnosprawności wzrokowej oraz osoba studenta, jego funkcjonowanie poznawcze i społeczne oraz korzyści płynące z nauki języków obcych, natomiast w drugiej części zostaną opisane techniki i rodzaje ćwiczeń stosowane na zajęciach przez lektorki obydwu języków.

Niepełnosprawność towarzyszy ludzkości od zawsze, w naturalny sposób wpisana jest w rytm przemian społecznych i niejednokrotnie postrzegana jako jeden z najważniejszych problemów współczesnego świata. Dla potrzeb niniejszego artykułu najistotniejszą jest niepełnosprawność sensoryczna, ponieważ pod uwagę będzie brana osoba z dysfunkcją

¹ Obie lektorki prowadziły równoległe indywidualne zajęcia ze słuchaczem Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego, studiującego na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie na kierunku Europa Wschodnia. Języka rosyjskiego uczył się od poziomu zerowego i po trzech latach nauki (po 360 h) zdał egzamin kończący lektorat na poziomie B1, natomiast język angielski był kontynuacją po szkole średniej i po trzech latach (po 180 h) student zdał egzamin na poziomie B1+.

wzroku. Student, o którym mowa w artykule, utracił wzrok na skutek nieszczęśliwego wypadku w wieku kilku lat, jest więc według definicji osobą niewidomą i posiada poczucie światła tylko na jedno oko².

Niestety, wszelka dysfunkcja wzroku stanowi pewną przeszkodę w nauce języków, nawet pomimo dostępności nowoczesnych technologii. W związku z tym dostosowanie programu bądź metod nauczania do konkretnego przypadku jest sprawą priorytetową. Według Tomasza Krzeszowskiego wszystkie zalecenia dla lektorów języków obcych pracujących z osobami niewidomymi „można sprowadzić do jednego postulatu, jakim jest konieczność stosowania maksymalnej indywidualizacji procesu nauczania, a więc każdorazowego stosowania technik *de luxe*, które dla osób pełnosprawnych mogą być luksusem, zaś dla osób niepełnosprawnych wzrokowo są koniecznością”³.

W trakcie pracy osoby niewidome stosują tzw. techniki pozawzrokowe. Oznacza to, że wykonując daną czynność, bazują na pozostałych zmysłach: dotyku, słuchu, węchu. Osoby słabowidzące dodatkowo korzystają z zachowanej zdolności widzenia⁴. W społeczeństwie utarło się nawet powiedzenie, że niewidomi na pewno dużo lepiej słyszą. Jednakże stwierdzenie to nie jest do końca prawdziwe, ponieważ student niewidomy nie tyle słyszy lepiej, co więcej i jest to uwarunkowane jednostkowo. W analizowanym przypadku funkcjonowanie poznawcze opiera się przede wszystkim na zmyśle słuchu, stąd też student potrafił sporo zapamiętać z usłyszanego tekstu. Za Krzeszowskim należy jednak zaznaczyć, że „wieloletnie obserwacje potwierdzają tezę, że niewidomi le-

² Niewidomy to osoba ze ślepotą wrodzoną lub nabytą do 4–5 roku życia. Opierając się na parametrze ostrości widzenia klasyfikacja WHO wyznacza pięć kategorii osób niewidomych, z czego niepełnosprawni zakwalifikowani do V kategorii – czyli bez poczucia światła – obejmowani są pojęciem ślepoty medycznej (czarnej, rzeczywistej). Zob. M. Czerwińska, *Osoby z niepełnosprawnością wzroku*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnością w szkole wyższej. Wybrane zagadnienia*, red. H. Ochonczenko, M. Czerwińska, M. Garbat, Zielona Góra 2011.

³ T. P. Krzeszowski, *Niewidomi a języki obce, czyli kilka słów o tyfloglottodydaktyce*, „Języki Obce w Szkole”, 2001, nr 7, s. 10.

⁴ Zob. D. Opiola, *Promocja osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Niepełnosprawność – istota i rodzaje*, <http://www.forestep.republika.pl/niepełnosprawność.htm> (19.12.2012).

piej niż widzący opanowują fonetyczne aspekty języka obcego. Udokumentowanych badań [...] dotąd nie ma”⁵.

Ze względu na fakt, iż znajomość przynajmniej jednego języka obcego jest konieczna dla efektywnego funkcjonowania w dzisiejszej wielokulturowej społeczności, jego nauka jest niezbędnym elementem we współczesnym systemie edukacji⁶. W opinii wielu tyflopedagogów – zarówno teoretyków, jak i praktyków – jest to dziedzina, w której osoby z dysfunkcją wzroku, ze względu na dobrze wyćwiczony słuch, pamięć i duże zdolności koncentracji, mogą odnieść znaczący sukces⁷. Znajomość języka obcego daje każdemu możliwości poznania rzeczywistości w sposób szerszy i wielostronny, jednak w przypadku osoby niepełnosprawnej wzrokowo nabiera ona dodatkowego znaczenia, ponieważ może pełnić funkcje kompensacyjne wobec braku czy znacznego osłabienia wzroku⁸. Nauka języka obcego pomaga uczniowi z dysfunkcją wzroku uwierzyć we własne siły, „wiara we własną skuteczność determinuje to, jak ludzie myślą, czują, jaką mają motywację i w efekcie jak się zachowują, a także, jakie podejmują decyzje i jakie wyznaczają sobie cele”⁹. Według Kornelii Czerwińskiej osoby niepełnosprawne wskazują na różne funkcje znajomości języka obcego, takie jak: „zwiększenie możliwości zdobycia atrakcyjnego, dobrze płatnego zawodu, generowanie nowych kontaktów i sprzyjanie nawiązywaniu znajomości, podwyższenie poziomu samooceny, większą samodzielność podczas podróżowania i kontaktów zagranicznych”. Sukcesy osiągnięte w nauce języka pozytywnie wpływają na samoskuteczność studenta, która „oznacza wiarę we własne zdolności organizowania i wprowadzania w życie takich działań, które będą potrzebne do przewycięzania przy-

⁵ T. P. Krzeszowski, *Niewidomi a języki obce...*, dz. cyt., s. 12.

⁶ Zob. K. Czerwińska, *Języki obce a osoby z dysfunkcją wzroku*, Warszawa 2008, s. 7.

⁷ Zob. B. Marek, *Świat bez wzroku: wyzwania i rozwiązania w nauczaniu języka angielskiego osób niewidomych*, [w:] *Komunikacja językowa w społeczeństwie informacyjnym. Nowe wyzwania dla dydaktyki języków obcych*, red. J. Krieger-Knieja, U. Paprocka-Piotrowska, Lublin 2006, s. 64–75.

⁸ Zob. K. Czerwińska, *Języki obce...*, dz. cyt., s. 8.

⁹ H. Ochonczenko, *Poczucie samoskuteczności niepełnosprawnych studentów*, [w:] *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość. Socjopedagogiczne aspekty rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, red. T. Żółkowska, M. Wlazło, t. 3, Szczecin 2008, s. 291.

szłych, potencjalnych sytuacji”¹⁰. Ponadto H. Ochonczenko podkreśla, że samoskuteczność to umiejętność, która umożliwia czerpanie satysfakcji z życia, daje możliwości cieszenia się nim w pełni i eliminuje negatywne aspekty kontaktów interpersonalnych. Nauka języka obcego pomaga w komunikowaniu się oraz – w opinii samych osób niewidomych i słabowidzących – w pewnym stopniu kompensuje deficyty wynikające z dysfunkcji wzrokowej¹¹. Warto zaznaczyć, że „doświadczane przez osoby z dysfunkcją wzroku ograniczenie sfery poznawczej w zakresie odbioru bodźców wzrokowych, choć w znaczącym stopniu zawęża odbiór informacji płynących z świata zewnętrznego, to jednak nie jest przeszkodą w zdobywaniu wiedzy”¹².

Praca ze studentem niepełnosprawnym wymaga odpowiedniego przygotowania ze strony lektora, od którego niejednokrotnie zależy dobór materiałów dydaktycznych. „Aby biegle posługiwać się językiem obcym, osoba z niepełnosprawnością wzrokową musi w równym stopniu rozwijać wszystkie podstawowe sprawności językowe: rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie”¹³. I o tym powinien pamiętać każdy nauczyciel.

Druga część niniejszego artykułu stanowi analizę porównawczą technik i ćwiczeń, stosowanych w procesie nauczania języka rosyjskiego i języka angielskiego na studiach wyższych na przykładzie pracy z konkretnym studentem niepełnosprawnym¹⁴. Należy zaznaczyć, że niemożliwe byłoby prowadzenie zajęć z osobą niewidomą bez określonego sprzętu. W tym przypadku wykorzystywano następujące urządzenia: komputer z zainstalowanym programem zamieniającym tekst na mowę (program Jaws), syntezytor mowy firmy Syntlak (w przypadku języka rosyjskiego był wykorzystywany głos ALYONA, na zajęciach z języka angielskiego – głos DANIEL, a polski głos miał nazwę BOGDAN) oraz

¹⁰ Tamże, s. 290.

¹¹ Zob. K. Czerwińska, *Języki obce...*, dz. cyt., s. 9.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Podział technik nauczania oraz rodzaje ćwiczeń stosowane przy zdobywaniu konkretnych zdolności językowych przyjęto za Hanną Komorowską i jej teorią przedstawioną w książce *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2009.

program „przerabiający” skanowany format obrazu do formatu tekstu (program Fine Reader).

W procesie nauczania języków obcych jednym z elementów, na który zwraca się uwagę, jest NAUCZANIE WYMOWY. Zarówno w pracy z językiem angielskim, jak i z językiem rosyjskim stosowano te same techniki: imitację (za płytą lub nauczycielem), fragmenty tekstu do głośnego odczytania (w przypadku języka rosyjskiego następowało powtórzenie odsłuchanego tekstu), technika pytań i odpowiedzi.

Ogromne różnice występowały przy NAUCZANIU PISOWNI oraz PISANIA. Język angielski nie stanowił problemu, wykorzystywano standardowe techniki, takie jak: słuchanie, literowanie, zapisywanie (zasada wprowadzenia najpierw języka mówionego, następnie pisanego), pisanie krótkiego tekstu lub notatki zawierającej słownictwo z danego działu, pisanie listu bądź zakończeń omawianych wcześniej historii lub też opisywanie sytuacji z życia. W przypadku języka rosyjskiego opanowanie graficznej strony alfabetu było praktycznie niemożliwe. Odmienne znaki oraz inna klawiatura stanowiły przeszkodę, której nie dało się pokonać, dlatego na zajęciach wykorzystywano tylko zapis fonetyczny.

W nauce języka rosyjskiego ograniczone były także techniki wspomagające NAUCZANIE GRAMATYKI. Przy wprowadzaniu nowej struktury gramatycznej należało najpierw zaprezentować (w formie ustnej!) daną strukturę w odpowiednim kontekście, który czynił ją zrozumiałą dla studenta. Następnie objaśniano budowę struktury poprzez podkreślenie istotnych jej cech (np. odpowiednie końcówki przymiotnika dla poszczególnych rodzajów) i wykorzystywano zapis fonetyczny. Za pomocą skanera oraz syntezatora student miał dostęp do dodatkowych ćwiczeń gramatycznych, które polegały na odsłuchiwaniu i ustnym podawaniu poprawnej formy. Na zajęciach z języka angielskiego wykorzystywano inne techniki: dryl językowy, imitację, powtórzenie, transformację zdań, tłumaczenie zdań bardziej skomplikowanych (np. zdań warunkowych).

WPROWADZENIE SŁOWNICTWA w przypadku obydwu języków odbywało się w podobny sposób. Podanie synonimu, antonimu, objaśnienie nowej leksyki, przedstawienie definicji, podanie przykładu wcześniej znanego należało do najczęstszych technik stosowanych

przy wprowadzeniu słownictwa. Trzeba podkreślić, iż niepełnosprawność wzrokowa studenta wykluczała wykorzystywanie obrazków oraz ilustrację za pomocą gestu i mimiki.

NAUCZANIE SPRAWNOŚCI RECEPTYWNYCH, tj. NAUCZANIE ROZUMIENIA ZE SŁUCHU oraz NAUCZANIE CZYTANIA ZE ZROZUMIENIEM odgrywa szczególną rolę w nauce języka. Słuchanie radia, zapowiedzi na dworcu lub lotnisku, czy też wykładu na uczelni to tylko niektóre sytuacje, w których wykorzystuje się rozumienie ze słuchu. Na zajęciach językowych (zarówno z języka angielskiego, jak i rosyjskiego) stosowano podobne techniki wspomagające nabywanie tej umiejętności. Zdania prawda-falsz, pytania i odpowiedzi, streszczenie tekstu (dialogu) (na języku rosyjskim tylko ustne!) nie stanowiły tu żadnego problemu. Należy jednak podkreślić, że w nauce języka rosyjskiego nie używano technik łączących sprawność czytania i pisanie (np. zaznaczanie, wypełnianie tabeli, uzupełnianie tekstu z lukami, notowanie).

NAUCZANIE CZYTANIA ZE ZROZUMIENIEM możliwe było tylko podczas pracy z komputerem i syntezatorem. Wybór technik w przypadku obydwu języków następował w podobny sposób. Wykorzystywano wydobywanie głównej myśli tekstu (tzw. *skimming*) oraz informacji szczegółowej (tzw. *scanning*), stosowano również wielokrotny wybór, zdania prawda-falsz, pytania i odpowiedzi.

W odniesieniu do NAUCZANIA SPRAWNOŚCI PRODUKTYWNYCH skupiano się głównie na NAUCZANIU MÓWIENIA. Trudności w nauce języka rosyjskiego wynikające z odmiennego alfabetu oraz klawiatury powodowały, że konieczne było tu stosowanie takich technik i ćwiczeń, które wykorzystują słowo jako bodziec do wypowiedzi. Należały do nich: pytania i odpowiedzi, opisy sytuacji, streszczenia, wypowiedzi według podanych podpunktów, wypowiedzi na podstawie tzw. dokumentów autentycznych, czy też wyrażanie opinii na dany temat. Te same rodzaje ćwiczeń wykorzystywano w nauce języka angielskiego. Oczywiście zrezygnowano z zadań opartych na interpretacji obrazków i zdjęć.

Reasumując powyższą analizę, warto podkreślić, że brak w tym przypadku technik wykorzystujących łączenie komunikacji werbalnej

i niewerbalnej. W ten sam sposób następuje nauczanie wymowy, słownictwa, czytania ze zrozumieniem oraz mówienia (wykorzystanie słowa jako bodźca do tworzenia wypowiedzi). Należy także zwrócić uwagę na fakt, że podczas nauczania gramatyki i nauczania rozumienia ze słuchu wykorzystywane są podobne lub takie same techniki ćwiczeń, jednak w nauce języka rosyjskiego wiedza gramatyczna weryfikowana jest głównie w formie ustnej, ewentualnie poprzez zapis fonetyczny danych odpowiedzi. Również w czasie wykonywania ćwiczeń mających na celu sprawdzenie stopnia zrozumienia usłyszanego tekstu w przypadku języka rosyjskiego cała uwaga skupiona jest na formie ustnej. Jednak największe różnice w nauce obydwu języków występują przy nauczaniu pisowni oraz pisania. Trudności, jakie w języku rosyjskim stanowi inny alfabet – a co za tym idzie odmienna klawiatura – są ogromną barierą dla studentów niewidomych, której nie udało się pokonać. Wszystko to, co słuchacz notował dla swoich potrzeb i łatwiejszego przyswojenia danej partii materiału, miało charakter zapisu fonetycznego.

Praca za studentem niewidomym nie jest łatwa. Lektor powinien uwzględniać wiele czynników (społeczny, kulturowy, edukacyjny) oraz wykorzystywać różnorodne techniki, aby pokazać studentowi, że jego niepełnosprawność nie stanowi bariery, której nie dałoby się pokonać w procesie nauczania języków obcych. Warto słuchać swojego ucznia i starannie korzystać z jego podpowiedzi po to, żeby jeszcze skuteczniej i w możliwie najlepszy sposób zrealizować wymagania postawione na początku nauki oraz dotrzeć do upragnionego celu, jakim niewątpliwie jest umiejętność komunikowania się w języku obcym.

NAUCZANIE WYMOWY – stosowane techniki

JĘZYK ANGIELSKI

- imitacja, powtarzanie (za płytą lub nauczycielem),
- fragmenty tekstu do głośnego odczytania,
- technika pytań i odpowiedzi (np. słówko *through*, pytanie: *When you pass the tunnel on your way home, you walk...*).

JĘZYK ROSYJSKI

- imitacja (za płytą lub nauczycielem),
- fragmenty tekstu do głośnego odczytania (tu: powtórzenie odsłuchanego tekstu),
- technika pytań i odpowiedzi.

NAUCZANIE PISOWNI ORAZ PISANIA – stosowane techniki

JĘZYK ANGIELSKI

- słuchanie, literowanie, zapisywanie (zasada wprowadzania najpierw języka mówionego, następnie pisanego),
- pisanie krótkiego tekstu, notatki zawierającej słownictwo z danego działu,
- pisanie listu, zakończeń historii omawianych wcześniej na zajęciach,
- opis sytuacji z życia, np. *My nightmare journey*.

JĘZYK ROSYJSKI

- inny alfabet, inna klawiatura (opanowanie graficznej strony alfabetu jest praktycznie niemożliwe),
- tylko zapis fonetyczny,
- brak: nauczanie pisania.

NAUCZANIE SŁOWNICTWA

JĘZYK ANGIELSKI

Wprowadzenie słownictwa:

- podanie synonimu, antonimu np. *huge-big, ugly-beautiful*,
- podanie przykładu, który student zna np. *desert – the Sahara* lub definicji w języku angielskim (jest to przykład dla uczniów średnio zaawansowanych),
- brak: wskazanie przedmiotu, pokazanie obrazka, ilustracja za pomocą gestu i mimiki.

Utrwalanie nowego słownictwa:

- użycie słów w zdaniach, w opowiadaniach.

JĘZYK ROSYJSKI

Wprowadzenie słownictwa:

- podanie synonimu, antonimu, objaśnienie nowej leksyki, definicja,
- brak: wskazanie przedmiotu, pokazanie obrazka, ilustracja za pomocą gestu i mimiki.

Utrwalenie słownictwa:

- użycie nowo poznanych słów w zdaniach, wielokrotne powtarzanie.

NAUCZANIE GRAMATYKI – stosowane techniki

JĘZYK ANGIELSKI

- dryl językowy (*drill*), za pomocą skanera oraz syntezy student ma dostęp do dodatkowych ćwiczeń gramatycznych,
- imitacja, powtórzenie,
- tłumaczenie zdań bardziej skomplikowanych (np. zdań warunkowych),
- transformacja zdań, np. zdania ze stroną bierną, mową zależną.

JĘZYK ROSYJSKI

- ograniczone,

- wypowiedzenie nowej struktury w odpowiednim kontekście, który czyni ją zrozumiałą dla studenta,
- objaśnienie budowy struktury, podkreślenie istotnych jej cech (np. odpowiednie końcówki przymiotnika dla poszczególnych rodzajów),
- zapis fonetyczny,
- ćwiczenia: za pomocą skanera oraz syntezy student ma dostęp do dodatkowych ćwiczeń gramatycznych (odsłuchiwanie i podawanie poprawnej formy gramatycznej ustnie).

NAUCZANIE SPRAWNOŚCI RECEPTYWNYCH

a) NAUCZANIE ROZUMIENIA ZE SŁUCHU – stosowane techniki

JĘZYK ANGIELSKI

- zdania prawda-fałsz,
- dopasowanie osoby do zdania,
- dyktando: posłuchaj, zapisz, powtórz,
- streszczenie tekstu, usłyszanego dialogu.

JĘZYK ROSYJSKI

- prawda-fałsz,
- wielokrotny wybór,
- pytania i odpowiedzi,
- streszczenie (tylko ustne!),
- wielokrotny wybór,
- brak technik wykorzystujących sprawność czytania i pisania (zaznaczanie, wypełnianie tabeli, uzupełnianie tekstu z lukami, notowanie).

b) NAUCZANIE CZYTANIA ZE ZROZUMIENIEM

JĘZYK ANGIELSKI – stosowane techniki

- poprzedzające czytanie: przewidywanie tematu tekstu, wprowadzenie nowego słownictwa,
- towarzyszące czytaniu i następujące po nim: wydobywanie głównej myśli tekstu (*skimming*),

- wydobywanie informacji szczegółowej: (*skanning*), wielokrotny wybór, prawda-fałsz, pytania i odpowiedzi – ćwiczenie czytania łączone z ćwiczeniami na wymowę i intonację (czytanie fragmentów tekstu na głos) oraz mówienia, (np. *What do you think about...?*).

JĘZYK ROSYJSKI – stosowane techniki¹⁵

- poprzedzające czytanie (w tym wypadku poprzedzające odsłuchiwanie): technika przewidywania wyrazów, jakie wystąpią w tekście, technika skojarzeń tematycznych,
- towarzyszące czytaniu i następujące po nim: wydobywanie głównej myśli tekstu (tzw. *skimming*), wydobywanie informacji szczegółowej (tzw. *scanning*), wielokrotny wybór, prawda-fałsz, pytania i odpowiedzi. Dwie ostatnie techniki łączą czytanie z mówieniem.

NAUCZANIE SPRAWNOŚCI PRODUKTYWNYCH – NAUCZANIE MÓWIENIA

JĘZYK ANGIELSKI – stosowane techniki

- pytania i odpowiedzi najczęściej do materiału z podręcznika, tekstu oraz do usłyszanego tekstu,
- opis sytuacji (np. *Which superstitions do we have in Poland?*),
- wyrażanie opinii (np. *What do you think...?*, *What would you do...?*),
- brak ćwiczeń opartych na interpretacji obrazków, zdjęć.

JĘZYK ROSYJSKI – stosowane techniki¹⁶

- pytania i odpowiedzi,
- opis sytuacji,

¹⁵ Możliwe do wykorzystania tylko na zajęciach podczas pracy z komputerem i syntezatorem.

¹⁶ Tylko te, które wykorzystują słowo jako bodziec do wypowiedzi.

- streszczenie,
- wypowiedź według podanych podpunktów,
- wypowiedzi na podstawie tzw. dokumentów autentycznych (np. kupowanie biletu, pytanie o drogę i instruowanie),
- wyrażanie opinii na dany temat.